משנה · אחרונים · לחם שמים · סדר נזיקין

לחם שמים על משנה מכות

רבי יעקב ב"ר צבי [היעב"ץ] עמדין

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

לחם שמים על משנה מכות

רבי יעקב ב"ר צבי [היעב"ץ] עמדין

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/לחם-שמים-על-משנה-מכות/
הקובץ נוצר ב־19 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
משנה א 4
משנה ב 5
משנה ד 5
משנה ה 5
משנה ו 5
משנה ז 7
משנה ט 8
משנה י 8
פרק ב 9
משנה א 9
משנה ב 10
משנה ו 10
משנה ז 14
משנה ח 15
פרק ג 15
משנה א 15
משנה ב 15
משנה ה 16
משנה ו 16
משנה ט 17
משנה י 17
משנה יג 17
משנה טו 18
משנה טז 18

פרק א

משנה א

אין אומרים אם הוזמו והם כהנים. יעשה זה בן גרושה. כפירש"י. **ולא** היה צריך לומר בלשון זה. אלא אפילו בישראלים סד"א. יעשה זה בן גרושה. ואע"פ שאינו מפסיד לעצמו כלום. גם לא נפסל מלישא אשה כהנת. אפילו יהא לו דין חלל. כי לא הוזהרו כשרות. מלינשא לפסולים. מ"מ זרעו יהא נפסל מן הכהונה.

או בן חלוצה והוא חלל מדרבנן. ואפ"ה לקי. **צ"ע** מ"ט. דילמא לא קאי אבן חלוצה. אלא אאין אומרים יעשה בן גרושה. לחוד. ועמש"ע להלן.

ולא נתן לה כתובתה וחייב מודה **אי** נמי דנקטה שטר לראיה דאפילו שבועה לא בעי. ואי בעית אימא אפילו אין שטר כתובתה יוצא מתחת ידה. וקאמרי לא זזה ידינו מתוך ידיהם.

אבל כשיש עסק שבועה ביניהם. כגון שהיא פוגמת כתובתה. או שאין כתובה בידה. והוא אומר נתקבלה כתובתה. אע"פ שמכחיש העדים. אין כאן דין הזמה.

שהוא חייב לגלות הקשו תו' איך יכולים לחייבו גלות. והרי יכול לומר מזיד הייתי.

ותמה עליהם מהרש"א מדברי תו' עצמם. בפ"ק דב"מ שהקשו. אההיא מתני' דכריתות. מהא דאמרינן פ"ק דסנהדרין. אין אדם משים עצמו רשע. ותרצו דהתם שאני. שהיה צריך להאמינו כשאומר מזיד הייתי. שרוצה לשוב. ולא יוסיף על חטאתו פשע. להביא חולין לעזרה. אבל בעלמא היכא דלא שייך זה. לא מהימנינן ליה. במשים עצמו רשע. וא"כ מאי קושיא. הכא נמי הא לא שייך. הניח בקושיא.

ול"נ דלק"מ. כי יש לדקדק דקושית התו' לא שייכא הכא כלל לכאורה. דבמתני' מעדים זוממים משתעי. כשנמצאו זוממין. אם גולין. או לוקיו. ובעלמא הו"ל לאקשויי. היאך עדים יכולים לחייבו גלות בעדותן. אם הוא מכחישן.

אלא ודאי אין הכי נמי דאזדו לשטתייהו. משו"ה בעלמא לא קשיא להו מידי. דפשיטא הוי אמרינן. שפיר מחייבי גלות. ולא מהימנינן ליה במגו דמזיד. במקום שעושה עצמו רשע. כיון דלא שייך ביה טעמא. כמו גבי חטאת. **אבל** בדינא דמתני' דנמצאו זוממין. לוקין. כאן חלה עקר קושיתם. למה העדים חייבין מלקות כשהוזמו. דהכא נמי ודאי להמניה. במגו דאומר מזיד. אע"ג דעושה עצמו רשע. צריכין היינו להאמינו אילו אמר כן. מאחר שמציל את העדים ממלקות לכשנמצאו זוממין. דבמקום שחב לאחרים. בטענת אין אדם משים עצמו רשע. כה"ג ודאי מהימנינן ליה. דהוי שפיר דומיא דהתם. שאינו רוצה שיבוא מכשול עון על ידו. ועל כרחין מהימן. **והשתא** קשה נמי מכח זה. של עולם

לא יהו עדים מחייבין אותו גלות. כיון שאילו יבואו עדים ויזימום. אינן מוזמין מחמת מגו הנ"ל. והויא עדות שאי אתה יכול להזימה. ממילא לפטרו עדים זוממין מכל וכל. ודוק.
אומרים כמה אדם רוצה לתן בכתובתה.
עיין מ"ש רש"י שזכות ספקו נמכר יותר וזה יהיו הזוממים חייבים לשלם. **לפי** שלא יוכל למכור מעתה. אם לא הוזמו. **שם** בפירש"י. וי"ל דה"ק שמין זכות ספקה. כו'. ואותו לא ישלמו (כצ"ל) שהרי עתה כשהוזמו אם היתה רוצה למכרה.
ר"ל לבעלה. **מ"ש** הרא"ש על פירש"י. שאין זכות לבעל במכירת כתובת אשתו.
לא הבנתי. מדוע לא יוכל למכור החוב שעליו לשלם. שאם תמות היא בחייו ויירשנה. ישלם הכתובה ללוקח. ומה בין ירושת נצ"ב ונ"מ. ובין חוב כתובתה. לענין מכירה. ואנכי לא ידעתי.

משנה ב

כל המשלם אינו לוקה. עב"ב פ"ג מ"ד. ולקמן בפרקין מ"ט.

משנה ד

במקום פלוני רחוק מאותו מקום שאתם אומרים. יותר ממהלך יום.
ברוכב הסוס. אע"ג דלגמלא פרחא לא חיישינן.

משנה ה

אסטסית עיין בתי"ט שהאריך בביאור שני פירושים שזכר הרע"ב. וסוף דבריו ועלה בידינו ששני הפירושים גם שניהם הם בגמרא. **איברא** אע"ג דתליין באשלי רברבי. לא כיפי תנו להו. ותרוויהון לא הניין לי. וכמ"ש בס"ד לקמן מ"ז. והאמת יורה דרכו שכן יפה כחן של ראשונים שפירשו המשנה כהוגן. ע"פ התוספתא המעידה בבירור. שלא כדברי זה. ושלא כדברי זה. והסכים גם הרמב"ן לדעתם ז"ל. כמ"ש בס' מלחמותיו. יע"ש.

משנה ו

והרי אחיו קיים שנאמר כאשר זמם. פירוש חשב לעשות. ולא כאשר עשה.
המכחישים תורה שבע"פ מרעישים את העולם על חז"ל על דבר זה כאילו הפכו השטה. לפטור את החייב במעשה רציחה עשה סטה את הזכאי אשר לא חטא במעשה רק במבטא. והאריך בזה בשו"ת אוהל יעקב (סט"ז) וזכר שם שמהר"ש מור טירא נלחץ מחמתה אל קיר הישוב לדרך צר מאד נטה. ואנכי תמהתי מראות מה ראו גדולי דור הקודם להסתבך בכך. שהרי דרך מרווחת לפנינו. לטפוח על פני הבוערים המלעיגים פי כסיל לו מחתה. כי סגנון קושיתם שטות עצום ומעיקרא ליתא. שהרי מלבד שהם מהפכים דברי אלהים חיים (אחר שמודים באמתות התורה שבכתב) היאך חשבו אל

ה' רעה. לומר שגזר לעשות דין נגד השכל. לחייב את הבלתי עושה מעשה. חלילה לאל מרשע. הלא על כרחם יודו בדין אל אמונה ואין עול. שחייב עדים זוממים מיתה. על עקימת שפתים שנחשב מעשה. אע"פ שמתנגד לשכל הגשמי ודעת בהמי. א"כ על פני עקשותם יוכרחו להודות. גם בנמשך על פי קבלת חז"ל ופירושם האמיתי. בכתוב אשר זמם שאינו יוצא מידי פשוטו בודאי. לא יוכל שום אדם המכיר בלה"ק ושום שכל במקרא. להכחיש שהוראת זמם וזממה בכל מקום אינה אלא מחשבה בלבד. ומניין לנו א"כ להוסיף על דברי הכתוב המפורש באר היטב. שאין לו פירוש אחר. ויונח שזה המשפט הנולד מהכתוב. יוצא מהקש שכלי המדומה. מי יוכל לשנותו ולהפוך קערת הכתוב על פיה הפך ומחה. אפילו מי שדעתו עליו זחה. הלאל ילמד דעת. וילמד סתום מן המפורש. אם כך גזרה החכמה האלהית להמית אדם על מחשבה גרידא (מה שאין הדעת המופשט נותן בדתות נימוסיות) הוא אמר ויהי. הוא צוה לבעלי המסורת שלא ימיתו הזוממים אחד שנהרג זה ע"פ עדותם (ואף אם גם התולדה הזאת יוצאת מגדר הקשה שכלית פשוטה ועורה כראשונה) כנשמע ומחויב משתיקת הכתוב. והוא יתברך צונו בתורה לא תוסיף ולא תגרע. ושנה בו החכם להזהיר ככה אל תוסף על דבריו. אף אין עונשין מיתה מן הדין. שהוא גם הוא משפט שכלי בודאי. איך שיהא. מי שצוה על המפורש. הוא שצוה הסתום. והנשמע מכללו ומאליו. ומפורש במקום אחר. ואיך יעיז פניו המודה במקרא. להכחיש דבר זה המוכרע מעצמו ולמד ממקומו. ולא על חז"ל תלונתו של המערער בזה. כי אם אשר דבר ה' בוזה.

אכן כל זה לפי הודאת ההנחה המשובשת. כי אמנם גם מן השכל הברור היא מוכחשת. והבל יפצה פיהם של עוזבי תורה שלמה שלנו. ומכחישי הקבלה הנאמנה. אשר לה משפט הבחירה. בחקירת השכל ובחינה בדעת ותבונה. ויש ללעוג על המסרבים לקבל האמת המוכרח בעצמו. גם ע"פ חוק אדע אנושי. כי מי אמר להם. שאלה המוזמים העידו שקר מוחלט. להחליט להם דין רוצחים ודאים. וכי אי אפשר שיכזיבו אלה האחרונים. שהזימום לראשונים. תרי ותרי נינהו. מאי חזית דסמכת אהני. סמוך אהני. הא ודאי חדוש הוא שחדשה תורה. ואינו בדין דתות נימוסות מדיניות. וכן אמרו חז"ל עדים זוממים חידוש הוא. א"נ אין לך אלא חידושו. דווקא אם לא הרגו. נהרגין. **וטעם** גדול יש בדבר. כי כיון שהוזמו עד שלא נהרג זה. הרי מן השמים הוכיחו. שזה צדיק הוא. והמה יזמו להרגו נקי חנם. לפיכך תשוב מחשבתם הרעה בראשם. ה' גלה על עונם. להציל נפש צדיק. משא"כ אחר שנהרג. אנו אומרים בודאי עדים ראשונים אמתיים היו. שאל"כ. לא היו מסכימים מן השמים שיהרג זה (גם לא היתה תקלה באה ע"י סנהדרין

שה' נצב עליהם. לשפוך דם חנם) והיו מסבבים מ"ה לעכב הריגתו. אף המזימין היה להם להקדים לבוא עד שלא יהרגו את זה. וזו ג"כ הוכחה ששקרנים הם. לכן המתינו כל כך עד שנעשה בו מעש ולא חשו למהר הצל לקוחים למות ולחשוך מטים להרג. חשכו עד הנה. זה יורה כי התעצלו לבוא לב"ד בשקרותם ופחזותם. חשבו שמא ימלט הלה בלא"ה בלמד עליו זכות מצד אחר. קודם שיגמר הדין על פיהם. ולא יצטרכו לחוב בדמם של עדים כשרים. אך אחר מעשה. נתעוררו להנקם מן העדים בשקר. והרי זה גם כענין שכתוב ונקי וצדיק אל תהרוג כי לא אצדיק רשע. שאם לא היו אלו כנים בעדותם. לא היו יוצאים מב"ד זכאים. אלא הא המזימים מקדימים ובאים. עד שלא יוציאו זה להריגה. הנה נתבאר שדין ישר וצדק הוא. וסכלות העדרי הוא למפטפטים שוטים. הלא תכסה כלימה פניהם של המלגלגים. ומצפצפים ומהגים.

ומכאן תדע שכל דברי חכמים חיים וקיימים. כל הפורש מדבריהם. כפורש מן החיים והמהרהר אחריהם כמהרהר אחר השכינה. והמפקפקים בהם. מודיעים חסרון עצמם ומגלים מומם. שאין להם חלק בחכמה אמתית. ולא נחלה אפילו בבינה אנושית. ולא בחינה בשכל בריא. ולא הכרה במדע שלם. ועמש"ע להלן בזה בס"ד.

משנה ז

ומניין אפילו מאה הא אתיא אליבא דכ"ע דכי הוזמו אפילו מאה. על פי שנים בלבד. כולן נהרגין. **ומתניתין** דלא כר"י דלעיל מ"ה. דאמר חסטסית היא זו. דבין לפירושא דמהימני. ותו לא מקבלינן סהדותא אחריתא. ובין כי מפרשינן דלא מהימני. משום אטו כ"ע גבייהו דהני הוו קיימי. מיהת אינה נהרגת אלא כת אחת בלבד. דמאי שנא כת אחת משתי כתות לפירושא בתרא. **ולקמא** נמי לא שנא כי אתו מעיקרא כולהו בהדדי. או תרי תרי. וכל כת אתזמא לה באפי נפשה. דהא מכי קבלו סהדותא דבי תרי מנייהו. אינן עדות שאי אתה יכול להזימה היא. מצו אמרי אנן לאו למקטל אתינן. אי משום דגברא קטילא הוא. כי לא מתזמי קמאי. אי משום דכי מתזמי קמאי. תו לא מהניא סהדותייהו. **ולרבנן** לא תקשי מ"ט נעשין כולן זוממין. דאע"ג דכי לא מתזמי קמאי. הנך לא אהנו מידי. מיהא כיון דאכתי לא גמר דיניה. דילמא מתזמי להו קמאי. אשתכח דבתראי אהניא סהדותייהו. כל כמה דלא אתזום אינהו נמי. שהרי נהרג על פיהם. אע"פ שהוזמו ראשונים. משו"ה דינן הוא דנהרגין. כי אתזמו להו נמי. דמיקיים קרא כאשר זמם.

משא"כ לר"י. כיון דס"ל כי מתזמו קמאי. תו לא מקבלינן סהדותא אחריתא. סהדותייהו לאו כלום היא ודאי. ודוק.

א"כ תמה על עצמך ר"י דאמר כמאן.

משנה ט

והשניה פטורה דכתיב כאשר זמם. ולא כאשר עשה. כתי"ט דמשמע פ"ג דב"ב. לענין ממון אפילו כאשר עשה נמי מחייבין לשלומי.

ואומר אני בממון היינו טעמא. משום דלא שייך אשר עשה. דאפשר בחזרה. **וגם** בממון היכא דלא אפשר בחזרה. אני אומר. דאיתא לאשר זמם. ולא כאשר עשה. **ושמא** גם בממון אחר שהוציאו. ממון על פיהם. הם פטורים. וקרקע שאני. כמ"ש שם בפ' חזקת. ועיין ריש פרקין. **וק"ו** למלקות. דבמקום מיתה עומדת.

ובענין מ"ש הכ"מ (בשטת הרמב"ן) בטעם הרגו אין נהרגין. דמאחר שאלהים נצב בעדת אל. לולי שזה הנדון היה חייב מיתה. לא היה מניח הקב"ה להסכים על ידיהם שתאבד נפש אחת מישראל ע"כ. **בזו** כיונתי לדעתו ז"ל. כמש"נ בס"ד. שהוא דוגמת מה שאמרו בהפכו. מי שיצא מב"ד זכאי. שאין רשאין להחזירו. שנאמר ונקי וצדיק אל תהרוג. **ותו** דהיינו הך ממש. שאם אתה אומר הרגו נהרגין. היה המתחייב בב"ד הוא ועדיו גם שניהם נדונים בב"ד. אלו אמרו שהוא חייב. אשר הוא רשע למות. והומת על פיהם. עתה הלנו אומרים בהפך שהם רשעים. שגרמו בעדותם להמיתו על לא חמס עשה. ודינם למות. כאשר זממו לעשות לו ועשו. ויוציאום עכשיו למות גם הם כמוהו. ואם היה מביא עדים להזימן קודם שנגמר דינו. היה הוא יוצא זכאי. והן מקדימין למיתה. עכשיו שנשתהו עדים המזימים. עד שנגמר דינו של זה לחובה והומת. ויצאו העדים זכאים בדינם. הימותו הלא מעתה אי אפשר להחזירם לב"ד. גם מן הכתוב הנ"ל. **ונ"ל** מהכא נפקא לן למדרש ולא כאשר עשה. ולא מייתינן ליה בק"ו. כמו הבת (אך מג"ש אתיא) **אלא** שלפ"ז י"ל אחר שנגמר דינו של זה ויצא להריגה. ויצאו העדים מב"ד פטורים. שוב לא יקבלו הזמה להמיתן בב"ד. אחר שכבר נפטרו פעם אחת. אע"פ שעדיין לא נהרג זה. וזה לא שמענו. אלא דווקא כי הרגו. הוא דאין נהרגין. משמע כל כמה דלא הרגו. נהרגין עם שאינן מוכרח כל כך. דוק וצ"ע. **ר"ל** דאיכא למימר אה"נ כשכבר יצא ליהרג. שוב אין מקבלין הזמה על עדיו. דגברא קטילא הוא. כמ"ש פ"ח דסנהדרין הבא במחתרת ושבר כו'. אם א"ל דמים פטור. והכי תנן פ"ק דערכין היוצא ליהרג לא נדר ולא נערך. וכן אינו חייב בתשלומין. דכמת הוא חשוב לכל דבר. והא דתנן הכא שאינם נהרגין עד שיגמר הדין. היינו אחר גמר דינו. אם הוזמו קודם שהוציאו את זה להריגה. אז נהרגין. לא אחר שיצא מב"ד. והוא לקברות יובל.

משנה י

הרי זה יהרג עיין גמרא דגטין (דכט"א).

לא נהרג אדם מעולם כתו' תימה עובד כו"ם ומחלל שבת מאי איכא למימר דהתם לא מצינן למפטריה ע"כ.

י"ל משכחת לה. שמא מאהבה ומיראה ולבו לשמים. אע"פ שהתיר עצמו למיתה.

וכן בשבת מלאכת מחשבת אסרה תורה. ושמא לא היה צריך לגופה של מלאכה. או מתעסק בה. ואע"פ שהתרו בו וקבל התראה. מ"מ דברים אלו ללב מסורים. **וכל** היכא דפטור משום שלא נתכוין להמרות בוראו. אע"פ שהתיר עצמו למיתה. פטור. שלא נתכוין אלא להקניט העדים.

תדע דהא ברוצח וג"ע. נמי לא סגי עד שיקבל התראה. ואפ"ה פטור בגווני דאמרן.

פרק ב

משנה א

כל שבדרך ירידתו גולה ז"ל תי"ט והר"מ הטעים יפה שהרי דרך נפילה מצוי כו' שהרי דרך הכבד לירד כו' **אני** בעונותי אין לי חך לטעום. חכי לא יבין מהות ענינו. וכי מה בין הנופל דרך ירידה. לנופל דרך עליה. הכובד המוריד למטה. סבה אחת היא בשניהם. הנופל דרך ירידה לא נופל הוא ממנו. ר"ל יותר מהעולה ונופל. ולמה א"כ. זה מזיק וזה לא מזיק. זה אנוס וזה אינו אנוס. **אבל** לענ"ד הדבר פשוט. כי היורד. עיניו למטה רואה מה שתחתיו. ויודע להזהר עוד שלא יפול ויגרום נזק לאשר עומד למטה. לכן הוא קרוב למזיד. משא"כ העולה שעיניו למעלה. ולא יוכל לראות ולהתבונן אם נמצא אדם עומד תחתיו. שישמר ביותר שלא יפול עליו וימיתנו. זה מוטעם ודאי.

רבי אומר אינו גולה קסבר ונשל הברזל מן העץ זה העץ המתבקע. מדלא כתיב מעצו כו' מוכיח דיש אם למסורת כו' לא לפי המקרא ונשל בקמ"ץ הנו"ן. מהקל פועל עומד כו' ולפי המסורת ונשל פירושו שהשיל. לרש"י וכ"כ תו'. ונישל כמו והשיל. **וכתי"ט** ולא יתכן לפרש הדברים כמשמען שתיבת נשל במקום השיל. דהיאך יתחלף בנין הפעל ואב בנפעל ותולדה. כ"ש שא"א לומר שהמלה עצמה תחסר הה"א והיו"ד כו'. שהרי לפי המסורת אנו אומרים כו' ואפילו הוראת משך הקמ"ץ כו' אנו בורחים ממנו מפני המסורת. גם לא נמצא חסר כו' אף בה"א לבד. כ"א בינותי. ואף בזה י"ל שהוא מהדגש כמו ודינום. ע"מ קימו. אע"פ שהיו"ד דגושה. ולא כן בדיגום. כמו שנמצאים אחרים נרפים. ודינם להדגש. ע"כ.

ואמנם שאי אפשר לומר כך בונשל. שיהא כמו כן מהכבד. ויחסר הדג"ש. כי לא נמצא כמוהו בחסרי הנו"ן. כי לא תוכל לומר נפל נגש וחבריהם פועל יוצא. על דרך הדגש. כי על כן נעדר בנין הדגוש מהחסרים. לכן הדין עמו בזה.

אלא שהוא ז"ל נפל במה שברח ממנו. שלדעתו על כרחו יפורש פעל יוצא בדמות הדגוש. אם לא שיסרס המקרא. וידרוש כאילו אמר ונשל העץ מן הברזל. ר"ל ע"י הברזל ניהו קיסם.

א"ב מה חסר בדרך זה. אם נאמר יש אם למקרא ויפרשוהו בהוראת העבר מהקל. בגזרה זו. שהוא פעל עומד. ושב על העץ והקיסם. המקבל פעולת הנשילה מן הברזל. ולפיכך גם דרכו ז"ל לא יתכן.

אבל הנלע"ד ברור. שלא בא רבי לשנות נקוד ונשל מקמ"ץ. לחיר"ק. אלא פשיטא המסורת לא ישנה את הקריאה כאן. שלדברי הכל הוא קמוץ.

אלא דמר סבר יש אם למסורת. על הוראת פועל יוצא קאמר. דעל כרחך אינו עומד. מדלא כתיב מעצו. ולכן נשתנה פירושו כאן. וזוהי כוונת רש"י כאן. ודוק. **ובאמת** יש לו חברים במקרא. ונשל גוים רבים. ונשל ה' אלהיך את הגוים. שהם יוצאים גם בלתי המסורת. וצ"ע מה רמ"ז אומר בכאן. כי לא היה לי פנאי לעיין בו.

משנה ב

הלז נמצא בכתוב מי האיש הלזה. תי"ט. **הו"ל** לאתויי הנער הלז. הבן להלז.

ושליח ב"ד המלקה ארבעים לחייב. כההיא דתנן שילהי מכילתין. ומת תחת ידו פטור.

משנה ו

ריב"י אומר בתחלה כו' כתי"ט אפשר שרבינו הקדוש רומז בזה ששנאו בלשון פלוגתא. שהוא עצמו חולק עליו בזה. **ר"ל** במאי דס"ל דמדינא מקדימין לערי מקלט. מדכתיב ונס. ואיהו קאמר מעצמו עושין כך. בלי ידיעה.

אחד משוח בשמן המשחה ואחד המרובה בגדים ואחד שעבר ממשיחותו מחזירין כו'. בגמרא מיבעיא להו במיתת כולן הוא חוזר או במיתת אחד מהן. **יש** לעיין בזה (וכן שאל הבן יקיר לי הילד מאיר שי'. כבר שבע הוה ההיא שעתא. הש"י בחסדו יאריך ימיו לעבודתו. ת"ל הנה הוא כעת רב וגדול בישראל נר"ו) מה ענין בעיא זו. שהרי בלשון זה ששנינו אחד זה ואחד זה אין במשמעו אלא זה או זה. דאי כדסא"ד דהבעיין. אחד אחד למה לי. וכמוהו רבים במשנה. שאין הפירוש כי אם זה או זה. **ולכאורה** היה נראה שכך הוא פירוש הדבר. ודאי גם הבעיין סבר במתניתין דאפילו בחד סגי. והיינו דווקא בדליכא אלא חד. וליתינהו לאינך. משו"ה תני אחד ואחד. דחד דאיתיה נמי מחזיר.

ואפ"ה כדאיתינהו לכולהו. קמיבעיא לן אי בעינן מיתת כולן. או דילמא בכה"ג נמי במיתת אחד סגי. **אבל** יקשה לזה. הא דבעי למפשט מהא דתנן. ההורג בלא כ"ג. אינו יוצא משם לעולם. ואי איתא. ליהדר בדאינך. והיכי מצי למשמע מנה מידי. וכי סלקא דעתין דאינו חוזר בהנך. אפילו בדליכא כ"ג. הא על כרחך לא אתיא ההיא כמתניתין דהכא אליבא דידי. למאי דפרישית. וא"כ בלא"ה מתנייתין קשיא אהדדי. **אמנם** באמת עוד יש לתמוה בבעיא זו. דהיכי תיסק אדעתין דבעינן לכולהו. הלא ודאי בזמן שהיה כהן משוח. לא היה מרובה בגדים עמו בפעם אחת. ובזמן שהיה מרובה בגדים. דהיינו בימי בית שני. לא היה כהן משיח. נכרת משיח ואין לו. שזמנו של זה. אינו זמנו של זה. א"כ מה מקום לבעיא זו. אם אין להם מציאות ביחד. **ותו** היכי ס"ד דניבעי נמי עבר ממשיחותו. מאי פסקא. אטו לא סגי דלא איתיה. וביחוד בבית ראשון. שלא אירע פסול בכ"ג ביוה"כ. לא מצינו שם כהן שעבר כלל.

ואפילו נסבול זה הדוחק. ונאמר שגם בבית ראשון היה לו מציאות. ואי הכי אתי שפיר דמשכחת נמי מרובה בגדים. כדאמרינן פ"ק דיומא. אירע בו פסול אחר תמיד של שחר. עבודתו מחנכתו. וסתמא דתלמודא התם משמע (גם מהראיה שהביא ר"פ מברייתא דכלים. מוכח) דאפילו בבית ראשון כך הוא הדין. דלא מחללינן עליה שמן המשחה מפני עבודת שעה. שי"ל שאינו מעכב. וכמו שנראה ג"כ מדברי מהרש"א ז"ל. אלא שלא באר דבריו מניין לו. **ובאמת** בגמרא פ"ק דיומא מוכח קצת איפכא. דבדהוה שמן המשחה. בעינן משיחה יום אחד לפחות. ולעכובא נמי. וי"ל ודוק. **אולם** גם התו' סוברים כן. דכי הוה שמן. משיחה מעכבא. דמשו"ה נדחקו מאד ברפכ"ג ונזיר. לפרש הבעיא שם בדורו של יאשיה דווקא. ונכנסו עוד בדוחקים עצומים. יע"ש. ונ"ל דהוה פשיטא להו דשמן המשחה מעכב. וק"ל.

אמנם לדעתי הקלה. אין צורך לדחקם. דבלא"ה יש ליישב הסוגיא שם. ודוק שאין להאריך כאן. **ולפום** שטת התו' דהתם. אנחת לן חדא הכא נמי. ונוקמה למתני' בדורו של יאשיה. דהשתא משכחת להו לכולהו הנך כהני בהדדי.

איברא לא ניחא לן כלל לפרושי הכי. דאכפל תנא למתני מתניתיה ולאשמעינן דינא להההוא דרא לחוד. ומאי דהוה הוה. **ולפי** מ"ש די"ל שהיה מרובה בגדים גם בבית ראשון. גם כן לא הועלנו מאומה. דהיכי מיירי. אי ביוה"כ. דאירע בו שהיה מרובה בגדים לשעה כנ"ל. א"כ היינו משוח. היינו שעבר ממשיחותו. דעל כרחך הוא שם כולל. בין שעבר ממשיחותו ממש. בין שעבר בריבוי בגדים. שהוא במקום שמן המשחה. משנגנזה

הצלוחית בימי יאשיה. ואי לאחר יוה"כ. אמאי קרית ליה מרובה בגדים. הלא אחר יוה"כ. מסתלק זה שעבד בו לפי שעה. וכהן שעבר מיקרי.

אולי יש לומר בזה לשטתנו. שפיר מצינן לאשכוחי כולהו בהדי הדדי. כגון שהיה מלבד כהן משוח. כהן שעבר ג"כ. דהיינו שעבד אשתקד. מחמת שאירע פסול בכ"ג. שלא היה ראוי לעבודה. ומנו את זה תחתיו. וא' המרובה בגדים עכשיו. וביוה"כ איירי. אם אירע שמת אחד מהן ביוה"כ. בשעה שישנן לשלשתן. וכגון שנפסל משוח פעם אחרת. או שמת ונכנס אחר תחתיו. ומסתברא שלא היו מתקינין לו כהן אחר לכהן גדול ביוה"כ. אותו שכבר עבד פעם ועבר. כדאמרינן שני אינו ראוי להיות כ"ג משום איבה. **ותדע** נמי. דהא אמרינן ומודה ר"י. שאם מת ראשון. שחוזר לעבודתו. הא כל מה דלא מת. אפילו לעבוד תחתיו ביוה"כ. אם יארע עוד פסול בכ"ג. אינו חוזר לעבוד שנית. דודאי חיישינן לאיבה. דדמי עליה כאריא ארבא. וצרה כי האי לא עבדינן ליה ודאי. וא"כ אפילו מת המשוח. אין השני ראוי להכנס תחתיו ביוה"כ. דהא לא עביד ליה פרישה שבעה. שכבר התקינו לו אחר. כך נראה לי נכון.

אך בכל זה לא נתיישבו הבעיין והפשטן. דהיכי סלקא אדעתייהו דלא סגי עד דהוו לכולהו. כדלעיל. **על כן** נראה ליישב בדרך אחר. ואיכא למימר דבעיא דידן אליבא דכ"ע אתיא. וס"ל לתלמודא דודאי בבית ראשון שהיו כ"ג משוחים בשמן המשחה. בחד סגי. **והיינו** אחד המשוח דתנן. ואחד שעבר ממשיחותו. כיון שבא עליו שמן המשחה אפילו לשעה. נתקדש עולמית. שאי אפשר לשמן המשחה להתחלל. ועל כן דינו בפר. אע"פ שעבר מכהונתו. כדתנן בהוריות. שכהן משיח לעולם מביא פר. אפילו עבר (משא"כ בנשיא שלא נמשח. שהוא כהדיוט. כשעבר מגדולתו) משו"ה פשיטא לן דביה לחוד סגי. ואע"ג דרבי קרא תלתא. היינו לומר. דבכל חד מנייהו סגי. והא לא מספקא לן. כי קמיבעיא לן. במרובה בגדים. דאע"ג דאתרבי נמי להחזיר את הרוצח. היכי דלא אפשר בכהן משיח. כמו בימי בית שני. מ"מ מאחר שכהונתו אינה מוחלטת. שיכולין להעבירו. המלך ואחיו הכהנים. כמ"ש התו' פ"ח דיומא בשם הירושלמי. שכ"ג מתמנה בפה ומסתלק בפה. וזה לדעתי היה בזמן בית שני. שלא נמשחו הכהנים בשמן. הילכך היו יכולין להעבירו. ואז דינו כהדיוט לכל דבריו.

ודתנן אין בין כהן משמש. לכהן שעבר. דמשמע בסתמא אפילו בבית שני. נראה לי דווקא שעבר מחמת שלא נמנה אלא לעבודת שעה ביוה"כ. שאירע פסול בכ"ג. שהוא עומד להכנס תחת הכ"ג כשימות. לירש מקומו. ומן הדין גם בחייו של ראשון. כל מצות כהונה גדולה על השני. אליבא דכ"ע. אי לאו משום איבה. לכן כ"ג הוא. אע"פ שאינו

עובד עתה. **אבל** שעבר ע"י מלך והסכמת ב"ד וגדולי כהונה. אחר שאין עליו שמן. אלא בפה בלבד נמנה. מסתלק ג"כ בפה. שאם הורידוהו על פי הדין. הרי הוא הדיוט. זה נ"ל דבר ברור בעזה"י. **ומשום** דקלישא כהונתיה. דמצו לאעבוריה. קמספקא מילתא ביה. אי סגי נמי בחד. כיון דנפיק מריבויא דקרא. או דילמא איידי דקילא כהונתו כדלעיל. בעינן דווקא חד דעמיה (דוגמא לדבר חליצה פסולה צריכה לחזור על כל האחין. אי נמי נערה ארוסה. שאביה ובעלה מפירין נדריה בשותפות) דהיינו כהן שעבר. שנכנס תחתיו לעבודה ביוה"כ. או כהן שהועבר מכהונתו. ע"י המלך בזרוע ובחזקה. כדרך שהיו עושין בבית שני שמחליפין אותן כפרהדרין הללו. וכל אחד מהם לא שמש אלא שנתו. כדאיתא פ"ק דיומא. והיו רבים מהם שהועברו ע"י אלמות המלכים. שמינו אחרים תחתיהם בחייהם. והיו כמה כ"ג נמצאים בזמן אחד. כידוע ונזכר גם בספר יוסיפון. וגם כהנים שעברו פעם אחת. מחמת פסול שאירע בכ"ג ביוה"כ. היו ג"כ נמצאים ושכיחים בבית שני. כדאמרן. מתוך שלא היו צדיקים כל כך. ודילמא עבדו בהו רבנן היכירא. בדאיתינהו להנך. דלא ליהדר אלא במיתת כולן. מטעמא דפרישית. כך נלע"ד דברים נכונים מאד. **ואתי** שפיר. דבעי תלמודא למפשט מההורג בלא כ"ג. דס"ד דמיירי נמי בבית שני. דאי בבית ראשון. ודאי לא הוה קשיא ליה אמאי אינו יוצא משם. דידע לאוקמה בדליכא אלא איהו. הוא מילתא דפשיטא. שאינו דבר מוכרח שיהיו אז כולם ביחד. וכנזכר. ואיך לא ידע הפשטן לתרץ כן מדעתו. אפילו אי הוה ס"ד דהבעיא שייכא גם בבית ראשון. אלא ודאי האמת כמ"ש. ומשום דמתני' סתמא איתניא. דמשמע אפילו בבית שני. עלה קאי תנא דידן. שאינו יוצא משם לעולם. משו"ה קשיא ליה לפשטן. אי איתא ליהדר בדהנך. דלא הוה ידע לאסוקי אדעתיה. דליכא כ"ג לגמרי בעולם. בשום זמן בבית שני. שזה לא נראה לו כלל כמו שהוכחנו. שהיו מצויין אז כהנים גדולים רבים ביחד. ונפשטה בעייתו. דעל כרחך בבית שני בעינן כולהו. ודחי תלמודא דילמא הכא נמי בדליכא כלל. ודוק היטב תמצא שהם דברים נכוחים בס"ד. **עי"ל** דבעיא אליבא דר"י אזלא. והשתא אליבא דת"ק. לא קמבעיא ליה. דאחד אחד תנן בהדיא. למימרא דבמיתת חד סגי. אלא אליבא דר"י. דלא שמעינן ליה כהך לישנא. אי ס"ל משוח נמי מחזיר. בשאין שם אלא הוא. או דילמא לא סגי ליה לר"י עד דאיתינהו לכולהו. דקס"ד משוח מלחמה צריך להיות שם על כל פנים. בין בבית ראשון. בין בבית שני. עם שלשון כולן. דחוק לפי זה. ובזה יש ליישב גם פירש"י. אהא דלהדר בדהנך. ועמ"ש מהרש"ל ומהרש"א. שדרכם דחוקה ורחוקה מאד. וק"ל.

לפיכך אמותיהן של כהנים הא דנקט תנא לאמותיהן. ולא אבותיהן. ודחי הוא משום שעל פי הרוב מעלת כהונה גדולה נמשכה מאב לבן. והיא ירושת אבות. שבנו קודם לכל אדם. וכדאיתא בפ"ו דיומא. וכמו שהיה רובא דרובא בבית ראשון. שכהנו הבנים אחר מות אבותם. ולא נסעה מעלת הכ"ג מזרע האבות ששמשו בה. כי אם ע"י העדר הבנים. או לבלתי היותם ראוים לכך. כדרך שאירע לאביתר כששאל ולא עלתה לו. שנסתלק. ונכנס צדוק תחתיו. ולא זזה מבניו. ולא פסק מזרע צדוק בן אחר אביו לשמש בכהונה גדולה. ועל כן באה ליהושע בן יהוצדק. בעוד עזרא קיים. אע"פ שהיה גדול ממנו. ודודו אחי אביו. מפני שיהושע ירש אותה מאביו יהוצדק. שכבר שמש בכ"ג. לפי שהיה גדול מעזרא. ולא ירד האב מגדולתו כל ימי חייו. כי מעלין בקודש. ואין מורידין. **אך** מכל מקום קשה לי מאי פסקא. דהא בעינן גדול מאחיו בחכמה. ואי לאו בר הכי הוא. מי מוקמינן ליה. ולא מהני ליה קומרא דאבוהי מידי. אי הכי. אכתי משכחת לה דאב אינו כ"ג. ובן כ"ג בחיי אביו. ואפילו תימא דבבית ראשון לא שכיח כה"ג. כי תורה וחכמה מחזרת על אכסניא שלה. ולא נעתקה בשום פעם למפסיק השלשלת. מיהא בבית שני. שהיו מחליפין אותן בכל שנה כפרהדרין הללו. ואין משגיחין באבותיהן. מאי איכא למימר. הא ודאי הוו שכיחי כה"ג. יחד אבות על בנים. ותנא בב"ש קאי (ביחוד לפמ"ש לעיל בד"א).

ונ"ל ליישב דמ"מ ע"פ הרוב כשהאב מאריך ימים. גם הבן זוכה על ידו לאריכות ימים. כדתנן שילהי פ"ב דעדיות. האב זוכה לבן בה"ד. וחד מנייהו בשנים. משו"ה לא תני הכא אבותיהן של כהנים. דכשהאב עדיין בחיים. אינו דואג כל כך שימות בנו על פניו. דהויא מילתא דלא שכיחא. והם עצמם לא הוצרכו לכך. אחר שאמותיהן כבר היו מספקות.

אם עד שלא נגמר דינו כו' חוזר במיתתו של שני כו' מאי הו"ל למעבד. כו'. **משמע** שכל זמן שאינו כ"ג. אינו מוטל עליו לבקש רחמים על דורו. ובירושלמי מוכח דכל אדם צדיק. מחויב לבקש רחמים על בני דורו. שלא יארע להם דבר תקלה. כדאיתא בההוא עובדא דאכליה אריא לגברא. ולא אשתעי אליהו בהדי ריב"ל תלת יומי.

משנה ז

שם תהא מיתתו אפילו חלה. **ופסקו** הרופאים שישנה המקום. וילך לשכון באויר אחר הטוב ממנו כדי שיבריא. ואם לאו. שימות. אעפ"כ אין מוציאין אותו משם.

קבורתו שאפילו מת. אין מוציאין עצמותיו. לקברן בקברות אבותיו (עד שימות כ"ג) **ולא** עוד אפילו מת קודם שבא לשם. שולחין עצמותיו להקבר שם. **ונ"ל** שבמות הכהן מפנין עצמותיו לקבר אבותיו.

וכל אדם אין חייבין עליו עתי"ט ליישב הגירסא. **ואני** אומרה בלשון אחרת. אלא גואל הדם רשות. דפטור ומותר. וכל אדם פטור. אבל אסור. זה דבר ברור בס"ד.
גולה מעיר לעיר ברציחה ראשונה.

משנה ח
מעלים רוצחים דנפישי.
וחוזר לשררה בעל שררה. לא שכיח טובא.

פרק ג

משנה א
ועל אחות אשתו ועל אשת אחיו כתי"ט ותמהני דכולן נשנו כסדרן בפרשת א"מ. חוץ מאלו השתים דאשת אחיו קדמה לאחות אשתו ע"כ.
ונ"ל משום דתנא אחות אחות נקיט ואתא. דהכי ניחא טפי בגרסא דעל פה. כי היכי דלא לשתמיט ליה.
וחלוצה כת"ו שלוקה מכת מרדות. **ובודאי** שכך מוכרח בכמה מקומות בש"ס. מ"מ דבר תמוה הוא שבכ"מ סתם משנה. משמע שהוא מן התורה. וכן עוד ר"פ משוח מלחמה. וצריך ישוב. ועמ"ש גם בריש מכלתין.
אלמנה וגרושה כרע"ב לאשמועינן. דחייבין עליהן משום שני שמות. **בפרק** עשרה יוחסין (דעח"א) אמרינן דחייב על כל אחת משום שני שמות. ופסקה הרמב"ם ג"כ.
והתימה מבתי"ט שלא העיר בזה. גם על הר"מ צ"ע. דהתם משמע דמשכחת נמי חמש מלקיות. בגמר ביאתו.
נתינה מן הגבעונים. שנאמר בהם ויתנם יהושע. **ושוב** נתנם דוד. כמפורש בעזרא (ח) ומן הנתינים שנתן דוד והשרים לעבודת הלוים.

משנה ב
והמפטם כתי"ט מצינו כלי נקרא פטום. במ"ז פ"ג דר"ה ע"כ. **במ"כ** טעה בזה. כי בכל מקום שהוזכרה מלה זו. וענינה כלי. היא בסמ"ך. וחבריו בפ"ו דבתרא. ופ"ד דמציעא. ובגמרא רפ"ב דביצה. בעלי פטסיאות.
אף חטה אחת כברייתה הקשו תו'. א"כ תרומה היאך עולה בק"א. וכ"ת משום דלא נולד האסור עמה. אכתי ערנה וכלאי הכרם. לא לבטלו ע"כ. **ונ"ל** ליישב. דשל ערלה. סתמא לא חזי לאכילה. וכי אמרינן חטי ופירא הוו בריה. בגמר פריין דווקא. דחזו לאכילה וחשיבי. וכלאי הכרם. פשיטא דלא תקשי כלל. דהא בהוסיף במאתים. אסור. דהאי

תוספת פורתא בעלמא הוא. ולאו עיקר פירא הוא. דהפרי אפילו גדל כל צרכו (כל שלא יבש ובשל כל צרכו) הוא נאסר בכך. וכן אע"פ שעדיין לא הגיעו לכלל פרי. התבואה מתקדשת משתשריש. וענבים כפול הלבן. אע"ג דאכתי לא גמר פירא. ובין הכי. בין הכי. כה"ג ודאי לא חשיב בריה. דכל עיקר דין בריה. אגב חשיבותיה הוא. דדמי לדבר חשוב. שאינו בטל. להכי בעינן גמר פירא מיהא. בבציר מהכי. ודאי לא חשיב. וכל שכן לתוספת אחד ממאתים. דלאו בכלל פירא לגמרי הוי. ולא חשיב מידי.

כל מל"ת שיש בה קום עשה כו'. אבל לא קיים לוקה. **צ"ע** משום התראת ספק.

משנה ה

השורט שריטה פשיטא לי דאינו חייב. עד שקרע העור ויצא דם. ואין לה שיעור לשריטה.

חמש שריטות בחמש אצבעות. ובבת אחת דווקא נקטה. וצ"ע למה.

אחת נ"ל דאצטריך ליה. סד"א ושרט. שם דבר קבוצי הוא. כמו שער. שאע"פ שהוא במשקל יחיד. אינו פחות משתים. וכן צמר. הוא שם לקבוץ המין. ולא יפול על אחד נפרד. וכן כל דבר. או מעשה ומלאכה. הנגדרים בדברים רבים קטנים מאד מקובצים. לא יורה השם אלא על המקובץ. בעצם וראשונה. ולא הונח שם למתפרד. בהיותו מקרה רחוק. שיעמוד דבר קטן הכמות או האיכות יחידי בעצמו. מבלי חבור והתקבצות הרבה מחלקיו או קצתם יחד. כי אז יוגדר בשם. וזולת זה לא יתכן לו שם לקטנותו ומיעוטו. והכי נמי הכא. כיון דחייב על שריטה כל שהיא. מהו דתימא לא יתחייב על אחת קטנה בכל שהו. אלא בעושה הרבה שריטות. ביחוד שמעשה השריטה המקובצת נקראת שרט. על משקל צמר תבן ירק. והדומים להם בענין המקובץ. קמ"ל.

משנה ו

כתובת קעקע בהא קמיבעיא לי. אי בעינן קריעת העור. או ברושם בעלמא סגי. אע"פ שלא פלשה השריטה את העור כולו. ולא יצא דם. כיון דמכל מקום רשומו נכר. ונשאר קיים. על ידי הצבע המתקיים ברושם כל שהוא. ועמ"ש בס"ד בי"ד (סקפ"א) **ותו** מספקא לי. אי בעי נמי שעורא זוטא מיהא כדי כתיבה. ואין כתיבה פחותה מאות קטנה. **או** דילמא כיון דאפשר ביו"ד. דהויא נמי אות (וקרוי כתב. כאותה ששנינו אפילו כתב אחד מעכבן. אע"ג דלענין שבת בעינן שתי אותיות משום רושם. שכן כותבין על קרשי המשכן לידע בן זוגו. וכי הא דאמרינן מה הנער יכול לכתוב יו"ד. שמע מנה דלית לה שעור למטה. וכדכתיבנא בס"ד במו"ק בהלכות כתיבת תפלין בא"ח. אי הכי ליכא קפידא לגמרי. אלא בנקודה אחת קטנה כל שהיא. סגי. וצ"ע.

כופת גרסינן בתי"ו. לשון קשירה. כמו כופתין את הטלה. ובמשניות של תי"ט בה"א שבוש.

שתי ידיו על העמוד. ז"ל הריב"ן. נעוץ בקרקע וגבוה כנגד שתי אמות. או אמה וחצי. **זה** מוכרח קצת. מפני שהוא עומד פניו לעמוד. נשען וכפות עליו. נמצא אילו היה העמוד גבוה יותר. היה מכסה לבו. כי שתי אמות הם שני שלישי גובה קומתו של אדם. והרי הוא לוקה מלפניו. על לבו. עד טבורו.

משנה ט

נפטרו ידי כריתתן בגמרא פסיק ר"א הלכה כן. נ"ל דאית בה נפקותא לדינא. אליבא מ"ד לוקה ומשלם. דלרחב"ג דס"ל בר מלקות הוא אינו נפטר מתשלומין (אם הזיק) ואליבא דר"י דאין מלקות בחייבי כריתות. והרי היא כמיתה שלכם שפוטרת מן התשלומין.

משנה י

מנין ארבעים מ"ש תי"ט בשם הר"מ שאם הוסיף אחד על נ"ט אינו עובר בלא יוסיף. **אינו** נראה. אלא ודאי עובר. ולוקה עליה לדעתי אליבא דת"ק. ולית לן למדרש טעמא דקרא.

חזן הכנסת עומד עליה עומד מצד אחוריו.

ולא אחוריו ממש. אלא מצדד עצמו. כדי שיוכל להוליך הכאת הרצועה על פני רוחב גבו.

אמנם מלפניו. נראה שהיה מכה אותו לאורך הגוף. בין החזה עד הטבור. והיינו פי כרסו. שמהטבור מתחיל הכרס (עפ"ט דנדה מ"ה. ובפי כרסה. פירש"י כנגד טבורה).

אכן להריב"ן ד"א. כשהוא מכה לרוחב גבו. מגעת הרצועה. בכרסו שלפניו.

משנה יג

לא עומד אמוכה קאי. וחזן כבר נזכר שעומד.

הא כל היושב ולא עבר כו'. פירוש שלא תחשוב שאין שכר לנמנע מעברה. אלא נמלט מענשה בלבד. **קמ"ל** שיש לו גם שכר כעושה מצוה בידים. אבל לא בא לומר שא"ל לעסוק במצוה. מחמת שנמנע מעברה. זה פשוט מאד. וכן כתוב סור מרע ועשה טוב. בודאי אין אדם נפטר מעשיית הטוב. אלא העוסק במצוה אחת. שנפטר מאחרת בעת שעוסק בה (ולמ"ד בשא"א לו לקיים שתיהן דווקא) לא זולת. והוצרכתי לכך. מפני שראיתי טועים בהבנת משנתנו זאת.

ואמנם לפמ"ש רע"ב. בלא"ה אין לטועה שיטעה בכך.

נותנין שכר כעושה מצוה לרע"ב וזה דווקא במי שבא לידו דבר עברה וכבש יצרו כו'.

הכי מוקמינן לה בגמרא שילהי פ"ק דקידושין. ועיין מטפחת (ח"ב סס"ב).

משנה טו

ר' **שמעון בר רבי** לא מצינו לו במשנה דבר הלכה ושמועה אחרת. בלתי זו לבדה.

משנה טז

לפיכך הרבה כו'. ע"ל רע"ב כדי להרבות שכרם כשהם בדלים מהם. **היינו** לפי שגדול המצווה ועושה. שיצרו תוקפו. ועמש"ע בס"ד שלהי אבות.